

SUB IMPACTUL MARILOR PUTERI: LA CUMPĂNA DINTRE SECOLE (1792–1812)

DOI: 10.5281/zenodo.2907274

CZU: 94(478)1792-1812”

Doctor în istorie, conferențiar cercetător **Vlad MISCHEVCA**
Institutul de Istorie

UNDER THE IMPACT OF THE GREAT POWERS: IN THE BALANCE OF THE CENTURY (1792–1812)

Summary. The period from the Peace of Iasi till the Peace of Bucharest (1792–1812) is characterized by a worsening of international political relations. Dimitrie Morouzi, a member of the Ottoman negotiation delegation of the Peace Treaty from Bucharest, was an important secret informant of the Russians (disclosing the instructions received by the Turkish plenipotentiaries and referring to the sultan's intentions regarding the territorial claims of the Russian Court), being stimulated with promises and material rewards, while the descendants of the Morouzi family were rewarded by the Russian authorities for their services. However, not the Morouzi family is guilty of the annexation of Bessarabia. Being urged by the danger of a war with France, the expostulation of the Great Western Powers to the realization of its expansionist plans in the South Eastern Europe and the resistance of the Ottoman diplomacy, the Tsarist government has substantially reduced its territorial claims. Russia's goal of occupying and maintaining the Romanian Principalities under its protection was only partially accomplished, so that in 1812, within the framework of the Eastern Question, the genesis of a new problem has been carried out, and namely that of Bessarabian Issue, which can be qualified as a compromise assignment from the Principality of Moldova.

Keywords. Moldova and Wallachia, Peace of Iasi, Peace of Bucharest, Russian-Turkish War 1806–1812, Eastern Question, Bessarabian Issue, Morouzi Family, M. Kutuzov, Zilot Românul (Ștefan Fănuță).

Rezumat. Perioada dintre Pacea de la Iași și Pacea de la București (1792–1812) se caracterizează printr-o agravare a raporturilor politice internaționale. Dimitrie Moruzi, membru al delegației otomane de negociere a Tratatului de pace de la București, a fost un important informator secret al rușilor (divulga instrucțiunile pe care le primeau plenipotențiarilor turci și relatează despre intențiile sultanului față de pretențiile teritoriale ale Curții ruse), fiind stimulat cu promisiuni și recompense materiale, iar urmașii familiei Moruzi au fost răsplățiți de autoritățile ruse pentru serviciile prestate de acesta. Însă nu Moruzestii se fac vinovați de anexarea Basarabiei. Guvernul țarist, fiind presat de pericolul unui război cu Franța, de opunerea Marilor Puteri occidentale realizării planurilor sale expansioniste în sud-estul Europei și de rezistența diplomației otomane și-a redus esențial pretențiile teritoriale. Scopul Rusiei de a ocupa și menține Principatele Române sub oblăduirea sa s-au realizat doar parțial, astfel că, la 1812, în cadrul crizei Problemei Orientale, are loc geneza unei noi probleme – a celei Basarabene, ce poate fi calificată drept o cesiune de compromis din contul Principatului Moldovei.

Cuvinte-cheie: Moldova și Valahia, Pacea de la Iași, Pacea de la București, Războiul ruso-turc din 1806–1812, problema Orientală, Problema Basarabiei, familia Moruzi, M. Kutuzov, Zilot Românul (Ștefan Fănuță).

Odată cu semnarea, la finele anului 1791, în ziua de 29 decembrie (9 ianuarie 1792 – stil nou), a Tratatului de pace dintre delegațiile Rusiei și Porții Otomane, s-a încheiat încă un lung și sângeros război dintre Imperiul țarist și Imperiul Otoman (1787–1791), care s-a desfășurat iarăși, în mare parte, pe teritoriul Moldovei și al Țării Românești (unde s-au derulat principalele acțiuni militare, în afară de frontul nord caucazian). Poarta, în contextul agravării *Problemei Orientale* (chestiune internațională din secolele XVIII–XX, care cuprindea criteriile *geopolitice*: controlul asupra strâmtorilor Bosfor și Dardanele, *teritoriale*: vulnerabilitatea posesiunilor europene ale Imperiului Otoman, precum și *naționale*: lupta pentru emanciparea a popoarelor balcanice), n-a putut să se opună și să reziste forței militare a Rusiei țariste, care era în plina ascensiune și tindea să cucerească mult râvnitul bazin al Mării Negre.

Pentru Imperiul țarist rezultatul războiului era destul de consistent: *Pacea de la Iași* confirma tratatele precedente și garanta libertatea comerțului rus în apele Imperiului Otoman. Încă în procesul negocierilor diplomația rusă înaintase drept condiție obligatorie pentru semnarea noului tratat includerea fără nicio schimbare a *articolului III* în preliminariile păcii ce prevedea încorporarea de către Rusia a pământurilor dintre râurile Bug și Nistru. Important de precizat că, prin *art. III și IV* se delimitau frontierele dintre cele două imperii și totodată se reafirma respectarea stipulațiilor în favoarea Principatelor Române cuprinse în *Tratatul de la Kuciuk-Kainargi (1774)*, *Convenția de la Ainalî-Kavak (1779)* și *Senedul din 1783*. Poarta se angaja să nu reclame de la Principate nicio contribuție pentru perioada desfășurării ostilităților, acordând degrevarea de impozite pentru un timp de doi ani (de fapt, aceasta măsură a fost preconizată de Poartă

pentru ambele Principate încă înaintea semnării *Păcii de la Șiștov* din vara anului 1791) și libertatea pentru locuitorii de a emigra oriunde doreau timp de 14 luni.

Pentru Principatele Moldovei și Țării Românești cel mai important a fost totuși faptul că, deși rămăneau economic zdruncinate, atât Tratatul de pace de la Șiștov, cât și cel de la Iași nu au provocat noi rapturi teritoriale. În acest război, declarat inițial Rusiei de către Imperiul Otoman (la 13 august 1787), a fost atras și Imperiul Habsburgic, deoarece rușii și austriecii aveau încheiată o alianță militară despre care turcii au aflat prea târziu. Împăratul Iosif al II-lea al Sfântului Imperiu Roman declarase război turcilor în februarie 1788, dislocându-și corpurile militare în Croația, Slavonia, Sirmia (armata principală), Banat, Ardeal și Bucovina. Împăratul Leopold al II-lea (fratele decedatului la 20 februarie 1790 Iosif al II-lea), care a condus Sfântul Imperiu Roman între anii 1790–1792, a pus capăt ostilităților austro-otomane, semnând Tratatul de pace dintre Imperiul Otoman și Austria, încheiat la Șiștov, la 4 august 1787, „pe baza convenită a *statu-quo*-ului, strict la epoca de la 9 februarie 1788” cu unele ajustări de hotare („Orșova-Veche să rămână până la râul Cerna în posesia Austriei”), evacuând și retrocedând Porții Otomane teritoriile cucerite, adică „întreaga Țară Românească și alte cinci districte ale Moldovei” [1, p. 319-322].

Retrocedarea Principatelor către Poarta Otomană și faptul că Austria și Rusia n-au efectuat anexiuni din contul lor a și determinat ca Tratatul de pace de la Șiștov și Iași să fie calificate drept „păci albe” (expresia lui Nicolae Iorga). Cronicarul și poetul Zilot Românul (pseudonimul lui Ștefan Ioan Fănuță: 1787–1853) consemnase, totodată, că Principatele Române își păstrau statutul lor special în cadrul Imperiului Otoman: „rămânând iar supt turc și după zisa mai sus pace, ce o au încheiat nemții și muscalii cu turcii în leat 1791, măcar de s-au și întocmit a-și avea iarăși privileghiurile lor pe deplin, dar în multe chipuri s-au bântuit de turci...” [2, p. 189.]. Patriotul Zilot Românul exprimă alegoric acea stare de lucruri când în al său poem „Dăslușire” redă dialogul dintre *Mistrețul* (Românul) cu *Lupul* (Neamțul), *Ursul* (Muscalul) și *Leul* (Turcul):

„Eu, de când am îmbătrânit și am pierdut și colții,
Nădejdea-mi e să fiu dăștept în zi și-n miezul nopții,
Și ție, Lupe, ș-Ursului ș-oricării alte heară
Să mă smeresc pentru să fiu din gheara voastr-afară
Să vă și dau dintr-al meu bun (având de prisosire),
Că și cu Leul, de e leu, așa am păciuire.
(...)”

Lăsați-mă, cu foc aprins vă rog, lăsați-mă în pace!
Feriți-mi codrul de pământ, nimini să nu mi-l calce,
Că est-al meu, de la părinți, păstrat cu prea scump sânge
Și când mă voi năpăstui și pietrele vor plânge!”

[2, p. 189-190].

Principală consecință a *Păcii de la Iași* a constat, desigur, în cuceririle teritoriale ale Rusiei – ocuparea pământurilor dintre Bugul de Sud și Nistru, situate mai jos de Podolia poloneză, care alcătuiau „Olatul Oceacovului”. Prin urmare, Rusia obținea întregul țărm nordic al Marii Negre, inclusiv Crimeea (incorporată încă la 1783), și devenea vecină cu Moldova.

Din cele mai vechi timpuri și mai ales pe parcursul Evului Mediu pământurile dintre Nistru și Bug (anexate la 1792) erau populate în mare parte de moldoveni. Iar odată cu actul de împărțire a Poloniei din 1793 Imperiul Rusiei și-a asigurat stăpânirea și asupra *Podoliei*, al cărei hotar cobora până la apa Iagorlăcului, ce se vărsa în Nistru, și până la Codâma, ce se unea cu Bugul la Olviopol. Astfel, din acea vreme toți băștinașii transnistreni ajunseră sub oblăduire rusească, regiunea Transnistriei, semnificând în general, dacă nu și *de jure* statul medieval moldovenesc, apoi cu certitudine *de facto* pământ strămoșesc, într-o zonă de interferență și instabilitate politico-demografică, care n-a putut fi inclus permanent și stabil în limesul hotarului Țării Moldovei (stabilit la est pe linia geografică a arterei Nistrului), dar care semnifică, de fapt, *Moldova de peste Nistru*, înglobând în fond până la râul Bug populație română (alături de moldoveni și munteni, originari și din alte zone ale spațiului românesc). Ea prinse în acest teritoriu puțin populat rădăcini adânci, fapt confirmat și de numeroasele dovezi de ordin etnocultural, etno-demografic, toponimic, hidronimic etc.. Nistrul fiind doar un *hotar politic și geografic natural* al Principatului Moldovei, n-a fost niciodată în epoca medievală o barieră ce ar fi despărțit un neam.

Tratatul de pace de la Iași e semnificativ, deci, prin faptul că a încheiat o întreagă etapă în relațiile ruso-turce ce a vizat în modul cel mai direct situația geopolitică a Principatului Moldovei. Imperiul Rusiei devine de acum înainte țară limitrofă a Principatului cu frontiera pe râul Nistru, care, conform păcii semnate, trebuia să „slujească întotdeauna drept delimitare între cele două imperii”. Însă, acest hotar natural formând „linia de demarcație între Sublima Poarta și Imperiul Rusiei” n-a „rezistat” mult timp în fața expansiunii țariste, căci, numai peste două decenii – la 1812, a fost strămutat din nou cu forța, conform altei păci, celei de la *București*, pe un alt râu – pe cel al Prutului...

În contextul celor expuse, ținem să menționăm încă o „legitate” a extinderii teritoriale a Imperiului rus în sud-estul Europei. Este vorba de „principiul” stabilirii granițelor pe cursul fluviilor (!), pus la baza definitivării tratatelor ce marcau anumite cuceriri noi și promovate cu abilitate de către diplomația rusă în

timpul lărgirii hotarelor imperiului. Astfel, etape ale unei „faimoase” expansiuni au devenit râurile: *Nipru – Bug – Nistru – Prut și Dunărea*. Ținând cont de cele „realizate”, Rusia, chiar dacă nu și-a atins toate scopurile urmărite, și-a creat la 1792, cel puțin, un teren pentru următorul „salt oriental”. Salt pe care urma să-l înfăptuiască deja de una singură, fără asistența Habsburgilor. Astfel, dacă nu reușise în acest război (cel de al patrulea dus împotriva otomanilor în secolul al XVIII-lea) să-și realizeze integral *planul Dacic*, apoi în următorul Război ruso-turc (1806–1812) avea să izbutească anexarea mutilatoare a unei jumătăți din Principatul Moldovei.

Dezvoltarea raporturilor ruso-otomane de la răscrucea secolelor XVIII–XIX a fost determinată și de confruntările militare, în general, de evenimentele politice survenite în perioada dată pe arena internațională a Europei. În ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea Marile Puteri europene nu o singură dată au încercat să atragă Imperiul Otoman în lupta dintre coalițiile anti-franceze și Republica Franceză. Însă Poarta și-a menținut, până în toamna anului 1798, neutralitatea sa față de Franța. La rândul lor, francezii s-au străduit de a o avea pe Sublima Poartă în calitate de aliat într-o alianță ofensivă și defensivă împotriva Rusiei și Austriei, promițându-i ajutorul pentru redobândirea Crimeii și a altor teritorii pierdute în urma războaielor ruso-turce. Odată cu moartea Ecaterinei a II-a și urcarea pe tronul Rusiei a lui Pavel I (06.11.1796), în raporturile ruso-otomane are loc o destindere a situației extrem de încordate ce se crease către anii 1795–1796, când Curtea de la St. Petersburg preconiza să înceapă un nou război cu Poarta. În plan politic, perioada cuprinsă între anii 1796–1798 poate fi calificată drept una de apropiere dintre Imperiul Rusiei și cel Otoman, finalizată prin semnarea *Acordului de alianță ruso-turc* de la 3 ianuarie 1799 [3, p. 24-27].

Alexandru I, care-l succedase pe Pavel I în 1801, considera că pentru Rusia este mai avantajos să aibă un vecin slab, precum era Turcia. Astfel, Alexandru I a vrut să păstreze Turcia ca pe un aliat în viitoarele lupte cu Franța. La rândul său, guvernul otoman, care nu se recuperase încă după Campania egipteană a lui Napoleon și avea temerile unor noi atacuri din partea francezilor, a dorit să-și asigure ajutorul rusesc în caz de o agresiune franceză.

În raporturile internaționale de la începutul secolului al XIX-lea Imperiul Rus și Imperiul Otoman se ghidau de tratatele bilaterale semnate la acea vreme: *Tratatul de Alianță ruso-turce* din 1799 și 1805. *Tratatul de alianță ruso-turcă din 24 septembrie 1805* conținea 15 articole de bază și 10 articole secrete. În tratat se proclama pacea, prietenia și buna înțelegere între

Rusia și Turcia, care-și garantau reciproc integritatea posesiunilor lor și promiteau să acționeze de comun acord în toate aspectele legate de pacea și securitatea propriilor state (art. 1 și 13) [3, p. 70-74; 3, p. 74-77].

Însă această *alianță ruso-turcă* s-a dovedit a fi de scurtă durată. După victoria lui Napoleon la Austerlitz (02.12.1805), Turcia își reconsideră politica sa externă, preferând o apropiere de Franța învingătoare. În 1806, la Constantinopol a sosit ambasadorul francez, generalul Sebastiani, care a reușit să convingă Poarta de omnipotența lui Napoleon și s-o încline să adere de partea Franței, ceea ce a provocat o acută criză ruso-turcă, aceasta escaladându-se într-un nou război ruso-turc.

Războiul ruso-turc în noiembrie 1806 n-a fost declanșat de Poarta Otomană, chiar dacă istoriografia sovietică și cea rusă au susținut aserțiunea că anume mazilirea domnilor fanarioți ai Țării Românești (Constantin Țsilanti, 1760-1816) și Moldovei (Alexandru Moruzi, ?-1816) în luna august 1806, la insistența Franței și fără asentimentul Rusiei, a fost motivul principal al diferendului. Se invoca faptul că, potrivit *Hatișerifului din 1802*, durata domniei era de șapte ani și domnitorii nu puteau fi maziliți decât după constatarea vinovăției lor de către puterea suzerană și puterea protectoare. Acesta a fost însă doar un pretext pentru expansiunea țaristă, deoarece încă la 3(15) octombrie 1806, Poarta, la insistența diplomației ruse, i-a restabilit în domnie pe principii greci anterior destituiți. Astfel, provocarea ostilităților ruso-otomane în toamna anului 1806 a fost determinată nu atât de divergențele de neînălțurat, la acel moment, dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman, cât de derularea nefavorabilă pentru țarism a confruntării intereselor Rusiei și Franței în sud-estul Europei, condiționată, la rândul său, de expansionismul țarismului rus și de modificarea raportului de forțe dintre Marile Puteri pe întreg continentul european.

Rezumând cele expuse cu privire la situația Principatelor Române la începutul secolului al XIX-lea – ajunul Războiului ruso-turc din 1806–1812 –, vom menționa că în timpul războiului cele două Principate au constituit în permanență factori importanți ai raporturilor internaționale vizând alianțele politice și militare ale Rusiei, Austriei, Franței și altor state implicate. Războiul, declanșat la 10 (22) noiembrie 1806, fiind dezastruos pentru Principate, poate fi împărțit în patru perioade. În acești șase ani de război au avut loc numeroase negocieri de pace, fiind încheiate armistiții temporare, iar în armata țaristă s-au succedat șapte comandanți-șefi ai *Armatei Dunărene* (numită și „Moldavskaya armiya”), dintre care doi au fost comandanți interimari (cel de-al optulea, amiralul P. V. Ciceagov, a preluat postul de comandant-șef de la generalul M. I. Kutuzov deja după semnarea tratatului de pace din luna mai 1812).

Acest război a fost cel mai lung conflict militar dintre cele două mari imperii, purtat pe două teatre de operațiuni militare – la Dunăre și în Caucaz (secundar), însă trăsătura lui principală a constituit-o nu atât confruntările armate, cât, în mod deosebit, disputele diplomatice, inclusiv diplomația secretă. A fost un război al celor *trei sultani otomani* (Selim III, 1789–1807; Mustafa IV, 1807–1808; Mahmud II, 1808–1839) și al ambițiosului Alexandru I (1801–1825), în spatele cărora a stat omniprezentul Napoleon I Bonaparte.

Subliniem că la începutul secolului al XIX-lea, în perioada Războiului ruso-turc din anii 1806–1812, s-a produs internaționalizarea problemei Principatelor Române. Dacă pe parcursul secolului al XVIII-lea actorii principali ai disputei *problemei Orientale* erau Imperiul Otoman, Imperiul Rus și Imperiul Austriac, apoi la începutul secolului al XIX-lea în această dispută s-au mai implicat Franța și Anglia, iar *problema Principatelor*, din una regională, s-a transformat în una internațională. În țesătura combinațiilor politice și a duelurilor diplomatice de la începutul secolului al XIX-lea Principatele figurau ca niște piese de șah la masa tratativilor diplomatice, fiind amenințate cu anexarea totală sau parțială, proiectate ca obiecte de schimb în combinațiile teritoriale ale Marilor Puteri implicate în *problema Orientală*. Schimbarea radicală a atitudinii Cabinetului de la Petersburg față de Principatele Române a fost determinată de tratatele ruso-franceze semnate la 25 iunie (7 iulie) 1807, la Tilsit, unde în mod tacit s-au delimitat sferele de influență în Europa între Rusia și Franța.

Însă Curtea imperială rusă nu doar că refuzase să evacueze Principatele, conform prevederilor acestor tratate, ci a pretins noi achiziții teritoriale din contul părții europene a Imperiului Otoman, intenționând să le obțină cu acceptul lui Napoleon. Către sfârșitul anului 1807– începutul lui 1808 s-a definitivat *proiectul maximum* al cerințelor teritoriale în Europa de Sud-Est: anexarea Basarabiei (*Bugeacului*), Moldovei și Valahiei cu fixarea hotarului pe Dunăre; această prevedere constituind condiția *sine qua non* pentru inițierea negocierilor de pace ruso-otomane.

Sub presiunea factorilor externi, principalul dintre aceștia fiind pericolul iminent al războiului cu Franța, Cabinetul de la Petersburg a fost constrâns să-și tempereze pretențiile. În iunie 1811 rușii au vrut să anexeze întreaga Moldovă, cu fixarea hotarului pe Siret. Condiția a fost respinsă categoric de către sultanul otoman. La începutul lunii octombrie 1811 marele vizir Ahmed Pașa era gata să cedeze Hotinul și propunea ca noul hotar să fie stabilit pe râurile Bâc și Kunduk (Cogâlnic) [4, p. 651, 655]. Până la urmă, s-a

acceptat formula de *compromis*, pe care marele vizir i-a declarat-o lui M. I. Kutuzov încă la sfârșitul anului 1811: „Vă dau Prutul și nimic mai mult! Prutul sau războiul!” [5, p. 368].

În ajunul semnării Păcii de la București, Sublima Poartă se afla atât sub presiunea dușmanului său Rusia, cât și a Franței, Marii Britanii, a unor țări neutre, precum Suedia, deoarece Marile Puteri ale Europei încercau să atragă Imperiul Otoman în tabăra lor, în vederea unui inevitabil Război franco-rus (declanșat în iunie 1812), conflict ce urma să decidă destinul continentului european [6, p. 252-260]. În urma unui set întreg de premise, printre care și cea a *factorului fanariot*, negocierile s-au finalizat cu încheierea, la 16/28 mai 1812 (la *Hanul lui Manuc bei* din București), a Tratatului de pace ruso-turc. Astfel, Moldova de la Est de Prut (teritoriul Țării Moldovei dintre Prut și Nistru cuprindea 45 630 km²) este anexată de Rusia țaristă.

Destinul istoric al Principatelor Române în perioadă hotărâtoare din cadrul Războiului ruso-turc din 1806–1812 a fost totalmente pus la discreția Marilor puteri, care disputau spinoasa *Problemă Orientală*, unul dintre rezultatele căreia a fost la acel moment cotropirea a unei părți considerabile din teritoriul Țării Moldovei (48%). „Moldova, tăiată de Basarabia prin granița rusă, se micșorase așa de mult, încât la Iași se zămislise ideea despre alipirea la ea a încă patru județe din Muntenia pentru stabilirea echilibrului între ambele provincii”.

După încheierea păcii, Zilot Românul vine cu următoarea constatare: „Așadar, fără zăbavă, fu silit de încheie pacea, cu darea Basarabiei și a părții Moldovei până la apa Prutului să și iscălră tractaturile (...) rămânând Țara Valahiei și Moldovei până în Prut tot cum au fost mai înainte, adică cu *pravilile și privelegiurile* lor și cu domni orânduți de la Poartă și primiți și Rosiei...” [2, p. 90-91].

Ștefan serdarul alias Zilot Românul, cunoscut prin al său pseudonim, care înseamnă „Românul Zelos”, a înfierat politica rusă de la 1812 la adresa românilor, atribuindu-i *Ursului* (Moscalului) următoarea declarație spusă *Mistrețului* (Românului):

„...Îți stricură iar și acum dintr-ale mele gheară,
Hotarul tău, dar izbândind asupra-aceor heară,
Eu nu-mi prefac vrerea ce am să pui laba pe tine.
Pe lângă pohta ce o am, uit facerea de bine.”
[2, p. 191].

Chiar și după semnarea Tratatului de pace diplomația rusă primiseră din vistieria statului sume considerabile de bani (24 300 de ruble aur) pentru „întreținerea” delegaților otomani la București [7]. Totodată, rușii au alocat 125 000 de ruble pentru hrana prizonierilor militari turci [8]. Iar între 28 iunie și 23 iulie

se alocă încă 15 000 ruble pentru întreținerea acestor prizonieri [9].

În luna iunie amiralul Ciceagov a primit 45 665 de ruble pentru repararea cetății Hotinului, care era cea mai apropiată de teatrul de război ruso-francez [10]. Iar în lunile iunie–iulie, Ciceagov era încă gata „să treacă Dunărea și în mai puțin de opt zile să vină în fața Balcanilor” și chiar să ajungă la porțile Constantinopolului [11, col. 1546], dar Alexandru I, după lungi chibzuieli, hotărâse ca armata sa de la Dunăre să se abțină de la orice diversiune împotriva otomanilor. În scrisoarea din 18 iulie (30 iulie) către amiralul Ciceagov, Alexandru I ordonase: „...făcând schimbul actelor de ratificare, să ne mulțumim temporar cu această pace și să nu insistăm asupra unei alianțe, ci să mișcăm toate oștirile sub comanda Dumneavoastră spre Hotin și Kamenet–Podolsk... direct spre Varșovia... Afacerea cu Constantinopolul poate fi făcută mai târziu; dacă afacerile noastre împotriva lui Napoleon vor lua o întorsătură bună, atunci vom putea pune în acțiune și planul nostru contra turcilor” [11, col. 1548]. Putem conchide că diplomația otomană a prevăzut o asemenea perspectivă nefavorabilă. În decembrie 1812, ambasadorul britanic, Sir Robert Liston, concluzionase, în urma unor discuții cu un însemnat dregător otoman, că „pacea, care a luat de la Turcia o porțiune atât de mare de teritoriu și a lipsit-o de controlul asupra navigației pe Dunăre, nu putea fi niciodată o pace prietenească și, prin urmare, o pace durabilă...” [12, p. 47].

La 23 iulie 1812, amiralul Pavel Vasilevici Ciceagov semnează la București primul act legislativ referitor la provincia anexată – „Regulamentul privind constituirea administrației provizorii în Basarabia” [13, p. 4]. Documentul privind constituirea *Așezământului provizoriu al Basarabiei* – „Образование временного правления в Бессарабии” – a intrat în vigoare la 2 (14) august 1812.

La 26 august 1812, *reis efendi* Galib Bey, șeful misiunii otomane, și Dimitrie Moruzi (Δημητριος Μουρουζης, 1768–1812) au primit ordin să se întoarcă la Șumla. La 26 octombrie (7 noiembrie), Moruzi a primit de la marele vizir (Laz Aziz Ahmed Pașa, a fost mare vizir din aprilie 1811 până în septembrie 1812, fiind înlocuit cu Hurșid Ahmed Pașa) un caftan onorific ca recompensă pentru realizarea păcii, dar imediat după aceea a fost decapitat [14, p. 179]. Locul execuției și referirile la acest eveniment diferă destul de mult de la un scriitor la altul¹.

¹Marietta Minotou, *Agnewsto hmerologio twn paramonwn ths Epanastasews toy 1821*. În: *Ellhniká*, Vol. III [Μίνωτου Μαριέττα, *Άγνωστο ημερολόγιο των παραμονών της Επαναστάσεως του 1821*, În: *Ελληνικά*, Γ'], Atena, 1930,

După asasinarea lui Dimitrie Moruzi, turcii s-au deplasat în Moldova și în Țara Românească ca să-i depisteze pe agenții lui. Avertizați din timp, aceștia trecuseră Prutul și se refugiaseră în noile posesiuni ale Rusiei².

Despre evenimentele care au precedat uciderea lui Moruzi relatează mai târziu, la 1821, călătorul englez Wyburn, într-un „Raport către ministrul de externe al Marii Britanii, Lord Stewart”: „Atunci când Moscova a fost luată de Napoleon (septembrie 1812 – *n.n.*), <Moruzi> a suferit tot blamul și răzbunarea ambasadorului francez Sebastiani (fiind îndepărtat în septembrie din postul de mare dragoman al Porții la cererea Franței –

p. 480-481, confirmă prezența la execuție a sultanului însuși, ceea ce înseamnă că ea a avut loc la Constantinopol. În schimb, Abdolonyme Ubicini, în lucrarea *Provinces danubiennes et roumaines* (vol. II, Paris, 1856, p. 112-113) afirmă că, la sosirea lui Dimitrie la Rusciuk, Galib l-a oprit imediat și l-a trimis la Șumla, unde se afla marele vizir. Asasinarea s-ar fi produs în cortul acestuia din urmă. Capul lui Moruzi a fost trimis la Constantinopol și expus acolo timp de trei zile. Robert Walsh (*Voyage en Turquie*, 1828, p. 215) redă o altă variantă a execuției lui Dimitrie Moruzi, conform căreia acesta fusese invitat la Șumla. La intrarea lui Moruzi în cortul marelui vizir, acesta din urmă l-a ucis cu ajutorul gărzii puse la dispoziție de Galib Bey. William Turner în lucrarea sa, *Journal of a tour in the Levant* (vol. I, London, 1820, p. 65), scrie că „pe dragoman l-au tăiat în bucățele”.

²Florin Marinescu, *Étude généalogique sur la famille Morouzi* / Centre de Recherches Neohelleniques. Fondation Nationale de la Recherche Scientifique. *Τετράδια Εργασίας* – 12. – Athènes, 1987, p. 68; Despre genealogia Moruzeștilor și biografiile fraților Moruzi implicați în negocierile diplomatice de la București vezi: Μαρινεσκου Φλωριν, *Η Τραπεζουντιακή οικογένεια Μουρουζή. Γενεαλογική μελέτη*. – Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Κυριακίδης, 2011, σελ. 90-158, 163-169; Istorical ucrainean V. Tomazov menționează că Moruzeștii refugiați în Rusia au fost bine răsplătiți de autoritățile țariste: pentru meritele sale față de coroana rusă prinților Moruzi și urmașilor lor li s-au dăruit pământuri în proaspăt alipita la Imperiul Rus provincie – Basarabia, fiicele acestora au fost apropiate de Curte, băieții înscrși în Corpul de Paji cu o întreținere și instruire pe cheltuiala statului... Către anul 1829 familia lui Ralu Moruzi (Ραλλου, fiica domnului Alexandru Mavrocordat Delibei, căsătorită la 1802 cu Constantin Al. Moruzi, 1785?-1821; născută la 1778 sau 1788, devine văduvă în 1821 și moare la 1860 în Atena – *n.n.*) locuia în satul Comarovo din județul Hotin (Basarabia) și era alcătuită din fiii Alexandru, 28 de ani, Dimitrie, 26 de ani, Panaiot, 14 ani, Constantin, 9 ani, fiicele Zoița, în vârstă de 18 de ani, Eufrosina, în vârstă de 16 ani, Maria, în vârstă de 14 de ani, Aglița, de 10 ani și o mamă bătrână, de 99 de ani. (Vezi: V. V. Tomazov, *Mizh Ottomans'koju Portoju i Rosijs'koju Imperijeju: Istorija dynastii' Mavrokordato*, În: *Ukrai'ns'ka orijentalistyka*. Vypusk 4-5, 2009–2010).

n.n.), și-a pierdut capul (fiind decapitat – *n.n.*) pentru osteneala și devotamentul față de interesele Europei” [14, p. 994-995].

Un alt contemporan, Adam Neale, punctează elocvent: „La 7 noiembrie 1812 principele Dimitri Moruzi, (...) unul dintre plenipotențiarii otomani de la Congresul de la București, care a semnat tratatul de pace cu Rusia, a fost decapitat la Șumla, cartierul general al marelui vizir, potrivit ordinelor trimise de sultan. Se afirmă îndeobște că el a suferit această pedeapsă pentru că se știa că era un *partizan al Rusiei*. Aceasta a fost soarta lui D. Moruzi, soartă care, de obicei, este și cea care încheie viața domnitorilor fanarioți lipsiți de credință și intriganți...” [14, p. 179].

Dimitrie Moruzi nu a servit Rusiei deschis și cu atâta tărie, precum o făcuse domnul fanariot Constantin Ypsilanti, preferând să rămână, în primul rând, devotat intereselor propriiei sale familii (iar pentru realizarea acestora se impunea o conlucrare secretă până în ultima clipă cu Petersburgul).

Este de netăgăduit că el a fost un important *informator secret* al rușilor (divulgând instrucțiunile pe care le primeau plenipotențiarilor turci și relatând despre intențiile sultanului față de pretențiile teritoriale ale Curții ruse), fiind stimulat cu promisiuni și recompense materiale, iar urmașii familiei Moruzi (Μουρζου) au fost pe deplin răsplățiți de autoritățile ruse pentru serviciile prestate de acesta³. Să nu uităm că D. Moruzi –
³ Printre lucrurile personale ale lui D. Moruzi s-a găsit un inel cu briliante în valoare de 15 000 de piaștri (C. C. Giurescu, *Istoria românilor*. Vol. III, p. 239). În hârtiile lui D. Moruzi s-a depistat un *ukaz* al țarului rus, prin care i se dăruia o moșie în Basarabia. Sora lui D. Moruzi, Ralu (1779–1839), căsătorită cu C. Kaliarhi, decedând la Iași, a lăsat o moșie de 6 000 de desetine de pământ în regiunea Bugeacului, județul Akkerman (*Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 2. Inv. 1. D. 3757); Moruzeștii au deținut în proprietate moșia Hotărniceni din județul Bender („O razreshenii spora mezhdru naslednikami knyazyza Muruzi i nadvornogo sovetnika Bal'sha o prave vladeniya imeniem Khotarnichen v Benderskom uezde Bessarabskoy gubernii, chast' 1-2-3, 28 sentyabrya 1845 g.” / Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv (RGIA), Sankt-Peterburg. Obshchie sobraniya departamentov Senata. 1845 g. F. 1330, Op. 5, D. 1808; F. 1330, Op. 5 D. 1809; F. 1330, Op. 5, D. 1810); moșia Pârlița din județul Orhei („Obshchie sobraniya departamentov Senata. 1859 g. Ovzyskanii dvoryaninom Prunkulom K. s naslednikov knyazyza Muruzi Z. stoimosti chasti votchiny Perlitsy v Orgeevskom i drugikh uezdakh Bessarabskoy oblasti, iz ”yatoy iz ego vladeniya v pol'zu kapitana Leont'eva i priobretennoy Prunkulom po razmennomu aktu, zaklyuchennomu s knyazem Muruzi Z.” / Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv (RGIA), Sankt-Peterburg. F. 1330, Op. 6, D. 2064); Ungheeni și Dănuțeni (*Ibidem*, F. 1330, Op. 8, D. 712: „Obshchie sobraniya

unul dintre cei mai activi plenipotențiarilor ai Păcii din 1812 – a activat simultan și în vederea convingerii rușilor (având contacte mai ales cu Italinski și Kutuzov) de a reduce pretențiile teritoriale față de otomani (pe contul teritoriului național al românilor), deoarece spera să obțină, la fel ca și fratele său Alexandru, scaunul domnesc al Principatelor Române (planul unei *Dacii Mari* ori al „ambelor Dacii”) sau, cel puțin, al unei Moldove amputate. Fapt care, de asemenea, i-a motivat și i-a grăbit pe turci în vederea semnării păcii.

Cât despre Panaiot Moruzi (Panayotis, Παναγιωτης, 1780?–1812), el este cel care a activat chiar din „inimă” Imperiului Otoman, având un rol secundar, dar destul de semnificativ în derularea procesului de negocieri de la Giurgiu (1811) și București (1811–1812) și, mai ales, în schimbul de informații între participanții la acele *congrese*.

O dovadă în plus, *documentată*, a colaborării secrete a fanarioților Moruzi cu diplomația rusă o reprezintă și confirmarea confidențială a demnitarului rus, participant nemijlocit la evenimentele din acea perioadă, Andrei Italinski, care remarcase, la 1815, că „cei doi frați Moruzi în timpul ultimelor negocieri cu Poarta Otomană au contribuit suficient pentru sfârșitul favorabil al acelor tratative – devenind jertfă râvnei lor... Cel de al treilea frate, rămas în viață, principele Alexandru Moruzi, pentru fidelitatea și sârguința sa primise și el de nenumărate ori de la Alexandru I asigurări de susținere și protecție...” [15].

Moruzeștii au primit pământuri în proprietate atât în Basarabia, cât și în gubernia Herson [16]. Descendenții familiei Moruzi stabiliți în Rusia au beneficiat

departamentov Senata. 1880 g. O razreshenii sporov mezhdru dvoryaninom K. Buzni i knyazem K. Muruzi pri razmezhevaniy zemli votchin Ungen i Danutsen v Yasskom uezde Bessarabskoy gubernii”); s. Rezina, jud. Iași (*Ibidem*, F. 1344. Op. 7 D. 107: ”Vtoroy (krest'yanskiy) departament Senata. O vyvode 10 poselyanskikh usadeb s fruktovymi sadami tsaran sela Reziny iz lesnoy dachi knyazyza K. Muruzi. Bessarabskaya guberniya, Yasskiy uezd. Kraynie daty 19 avgusta 1885 g. – 03 fevralya 1887 g.; Astfel, Moruzeștii refugiați în Imperiul Rus au primit recompense considerabile și au avansat în carieră fiindu-le recunoscut titlul de dvoreni ruși. În centrul Peterburgului s-a păstrat până în prezent „Casa Muruzi” – un adevărat monument de valoare arhitecturală, aparținând faimoasei familii, construit în stil mauritan de Al. D. Moruzi, la 1874–1877: Vezi „Delo ob odobrenii proekta postroyki kamennogo doma knyazyza Muruzi, vykhodyashchego na Liteynnyy prospekt, Panteleymonovskuyu ulitsu i Preobrazhenskuyu ploschad' v Liteynoy chasti goroda Sankt-Peterburga”. Arkhitekto A. A. Serebryakov. / Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv (RGIA), Sankt-Peterburg. F. 1293, Op. 113, 1874 g. D. 36.

de asistență materială chiar și peste o sută de ani de la evenimentele de la începutul secolului al XIX-lea, precum a fost cazul văduvei camergherului Al. C. Moruzi (1842–1900), Amalia P. Țiținia (A.Π. Ζιζινια), care solicitase la 1910 o îndemnizație din partea monarhiei ruse [17].

Astfel, semnarea Tratatului de pace ruso-turc din primăvara anului 1812, fiind o *acțiune* grăbită, denotă o pauză impusă în planurile expansioniste ale țarismului în această direcție sud-est europeană, inclusiv prin faptul că autoritățile ruse au dispus ca locuitorii Basarabiei să depună jurământ de credință împăratului Rusiei destul de târziu, abia la 1817, când a fost organizat primul recensământ al populației.⁴ De menționat că împăratul

⁴ Basarabenii, din porunca lui A. N. Bahmetev, au fost puși „ca să săvârșească jurământul credinței pentru adevărata supunere către pristolul împărăției Rusiei”. (Tomescu C., *Catagrafia Basarabiei din 1817*. Chișinău, 1928, p. 3).

BIBLIOGRAFIE

1. Mehmet Mustafa A. Documente turcești privind istoria României. Vol. II (1774–1791). București, 1983.
2. Zilot Românul (Ștefan Fănuță). Opere complete / Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel-Dumitru Ciucă. București: Minerva, 1996.
3. Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman: Traités, Conventions, Arrangements, Déclarations, Protocoles, Procès-verbaux, Firmans, Bérats, Lettres patentes et autres documents relatifs au droit public extérieur de la Turquie / Recueillis et publiés par Gabriel Effendi Noradounghian. Tome deuxième (1789–1856), Paris – Leipzig – Neuchatel, 1900.
4. Kutuzov M. I. Sbornik dokumentov. T. III (1808 – 1812) / Red. L.G. Beskrovnyy. – M.: Voennoe izdatel'stvo, 1952.
5. Hurmuzaki, vol. III. Supl. 1 (1709–1812). București, 1887.
6. Mischevca V. Geneza problemei basarabene – 1812. București – Brăila, 2016.
7. Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv (RGIA), Sankt-Peterburg. Delo ob otpuske 24 300 chervonnykh na sodержanie v Bukhareste upolnomochennykh ot Ottomanskoj Porty. N. 31/V; .K. 5/VI. 1812 g. Shifr F. 1152. Op. 1, Razdel opisi: 1812 g. Soedinennye departamenty Zakonov i gosudarstvennoy ekonomii (Z i GE). D. 40.
8. Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv (RGIA), Sankt-Peterburg. Delo ob otpuske summy v 125 tysyach rubley na prodovol'stvie voenno-plennykh turok. N. 9/V; K. 13/V. 1812 g. F. 1152. Op. 1, 1812 g. Soed. depart. Z i GE. D. 28.
9. Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv (RGIA), Sankt-Peterburg. Delo o prinyatii na schet kazny

Alexandru I a vizitat noua sa provincie doar peste șase ani: la 27–29 aprilie 1818. Iar actul din *Anul de grație – 1812*, când, în contextul crizei *Problemei Orientale*, are loc *geneza* unei noi probleme – a celei *Basarabene*, poate fi calificat drept o *cesiune de compromis* (fiind o acțiune compromisă din start, din punctul de vedere al dreptului internațional) și o *deziluzie* a moldovenilor, pentru „nădejile cele deșarte”, urmate de impactul nefast pricinuit Principatului Moldovei și întregului popor român, care a periclitat dezvoltarea firească statal-identitară a basarabenilor închistați între două râuri – Prut și Nistru.⁵

⁵ Despre efectele imediate și cele de lungă durată ale anexării Basarabiei vezi: Mischevca V., *Anul 1812 în destinul neamului românesc. (Anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus)*. – Ed. a 3-a, rev. și adăugită. – Chișinău: Litera, 2018 (Combinatul Poligrafic), p. 113-124.

summy v 15 tysyach rubley, otpushchenoy na sodержanie plennykh turok. N. 28/VI; K.23/VII. 1812 g. F. 1152. Op. 1, 1812 g. Soed. depart. Z i GE. D. 59.

10. Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv (RGIA), Sankt-Peterburg. Delo ob otpuske 45 665 rubley admiralu Chichagovu na ispravlenie Khotinskoy kreposti. N. 31/V; K. 5/VI. 1812 g. F. 1152. Op. 1, 1812g. Soed. depart. Z i GE. D. 41.

11. Iz zapisok admirala Chichagova. Dela Turtsii v 1812 g. / Perevod s fr. V.V. Il'ina, În: Russkiy arkhiv. 1870. № VIII.

12. Cernovodeanu P. Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806–1920) București: Editura Albatros, 1993.

13. Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812–1918): (Instituții, regulamente, termeni). Vol. 1. Chișinău, 2012.

14. Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. Serie nouă. Vol. I, (1801 - 1821), București: Editura Academiei Române, 2004,

15. Arhiva Națională a Republicii Moldova. F. 2. Inv. 1. D. 413, f. 12–13.

16. Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv (RGIA), Sankt-Peterburg. F. 379, Op. 2, D. 74: „Delo o pozhalovanii knyazyu Muruzi zemel' v Bessarabskoy oblasti”, (15 yanvarya 1829 – 11 oktyabrya 1832); F. 379, Op. 2, D. 88: „Delo o pozhalovanii knyazyu Muruzi zemel' v Khersonskoy gubernii o pred'yavlenii pomeshchikami Arnautovym, Fesunovym i drugim prava na chast' zemel'” (10 aprelya 1829 – 01 noyabrya 1833).

17. Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv (RGIA), Sankt-Peterburg. F. 1409, Op. 15, D. 1554: „Delo Sobstvennoy E. I. V. Kantselyarii o vydache neglasnykh edinovremennykh posobiy i ssud iz „tsarskikh summ”: Muruzi (urozhd. Tsitsiniya) A.P., knyagine, vdove kamergera Muruzi A.K.” 1910 g.